

BOSH MUHARRIR

Liliya Gaynutdinova

TAHIR HAY'ATI

Alisher UMAROV
Ayubxon RADJIYEV
Boris BLYAXER
Risboy JO'RAYEV
Rustem REIMOV
Lola MO'MINOVA
Sherzod SHERMATOV
Sharibboy ERGASHEV
G'ayrat SHOUMAROV

Mas'ul kotib

Sayyora Alimxodjayeva

Adabiy muharrir

Sayyora Alimxodjayeva

Kompyuterda sahifalovchi va dizayn

Mirtohir Xoliqov

Muallifning fikri har doim ham tahririyat fikriga to'g'ri kelavermaydi. Tahririyat maqolalarining uslubiy xatolarini to'g'rilash va qisqartirish huquqini o'zida saqlab qoladi. Tahririyatga yuborilgan maqolalar egasiga qaytarilmaydi va taqiz qilinmaydi.

Mualliflarning familiyasi, ismi, sharifi ularning pasportlari ma'lumotlariga muvofiq holda yoziladi.

Мнение редакции не всегда совпадает с мнением автора. Редакция оставляет за собой право на стилистическую правку и сокращение статей. Присланные в редакцию рукописи не возвращаются и не рецензируются.

Фамилия и инициалы авторов пишутся согласно данным их паспорта.

Muassislar:

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va

psixologik-pedagogik

respublika tashxis markazi

«MAKTAB VA HAYOT» M.CH.J.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda

«MAKTAB VA HAYOT» dan olindi, deb ko'rsatilishi shart.

Jurnal 2001 yildan chiqa boshlagan.

MANZIL:

100095, Toshkent sh.,

Olmazor t., Ziyov ko'chasi, 6A uy.

Tel: (0371) 246-21-02

E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

OBUNA INDEKSI - 1019

MUNDARIJA

A.I.RASULOV.

O'qituvchining psixologik qiyofasini o'rganish usuli 2

N.H.XOLYIGITOVA.

Umumta'lim maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish - ijtimoiy psixologik muammo sifatida.....6

N.M.MULLABAYEVA.

Bulling ishtirokchilariga amaliy yordam ko'rsatishning o'ziga xos jihatlari 9

O'.B.SHAMSIYEV.

Ota-onalar va bolalar o'zini-o'zi anglashining mutanosibligi muammosi 11

L.M.MAXKAMOVA.

Maktabda o'zlashtirmaslik muammosiga psixologik va neyropsixologik yondashuvlar 14

R.M.MUSURMONOV.

Tarbiya muammosi hych qachon eskirmaydi yoxud o'tmish allomalari tarbiya haqida 16

N.N.SHOMUROTOVA.

Inklyuziv ta'limning ijtimoiy-psixologik ahamiyati 19

SH.D.SHOKIROVA.

Lab va tanglayning plastik jarrohligidan so'ng bolalarni logopedik tekshirish mexanizmi 21

SH.ABUTOVA.

Maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalar bilan muloqot qilish qoidalari 22

SH.E.TOXTIYAROVA, YU.R.MAXAMADIEVA.

Alaliya nutq nuqsoniga ega bolalar nutqi leksik-semantik tomonining o'ziga xos xususiyatlari 24

N.M.KAYUMOVA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini multimediyaviy vositalari orqali tashkil etishning ahamiyati 26

D.R.BABAYEVA, X.SH.OCHILOVA.

Kichik yoshdagi bolalarni kitobga mehr uyg'otish orqali mustaqil fikrlashga o'rgatish.....28

M.R.AKRAMOV.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ekologik ong shakllanishining psixologik mexanizmlari.....30

F.S.TO'RABEKOV.

Texnologik ta'lim o'qituvchisini tayyorlashda axborot talimi muhitidan foydalanishning ijtimoiy jihatdan zarurligi.....32

A.R.MUXAMEDJANOVA.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish.....33

A.S.NAZAROV.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarining qaror qabul qilish faoliyatida shaxs kreativligining o'rni 35

M.K.SHIRINOV.

5E ta'lim modelidan boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida foydalanish 37

SH.E.MAMARAJABOV.

Ta'lim jarayonini differensiallashtirishning imkoniyatlari 38

A.N.RASULOV.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida zamonaviy ta'lim klasteri sharoitida iqtisodiyot bilim asoslari fanini o'qitishning zarurligi.....40

X.SH.YUNUSOVA.

Ta'lim sohasidagi klasterli yondashuv-ta'lim richagi sifatida.....42

N.ABDANBEKOVA.

Ingliz tilini o'qitishning innovatsion metodlari 44

S.J.ACHILOVA, M.R.RAXMATULLAYEVA.

Dislaliya nutq kamchiligini o'rganishda ilmiy-nazariy asoslarning ahamiyati 45

S.X.MARDOV.

Ta'lim turlarida arxitektura qurilish chizmachiligi o'qitishning pedagogik-psixologik asoslari 47

o'quvchilarni yosh xususiyatlarini e'tiborga oladi. U yana shu bilim yurtlaridagi o'qitishning vazifasi mazmuni metodlari va uni tashkil etish formalari bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlarga egadir. Ta'lim berish ikki tomonlama jarayondir, u o'qituvchining faoliyati o'quv materiallarini bayon qilishdan o'quvchilardan fanga qiziqishini, fikrlarini tarkib toptirishidan, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilishdan, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish va baholashdan iborat. Bilimlar bajarilayotgan harakatning nazariy asosi hisoblanadi. Bilimlar tufayli harakatlarining ayrim bosqichlari va ularning ketma-ketligi tushunarli bo'ladi.

Ko'nikma – kishining ma'lum bir harakatini ongli ravishda bajarish qobiliyatidir, bu qobiliyat bilimlar va eng oddiy tajriba asosida hosil qilinadi. Ular amaldagi bilimlardir. Ko'nikmalarning turlari juda ham xilma xildir. Malaka-mashq qilish yo'li bilan hosil bo'ladigan ish-harakatdir. Mashq qilish natijasida o'qish, o'rganish va idrok etish, xilma-xil mehnat jarayonlarini bajarish malakalari hosil qilinadi. O'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayoni bir qator bosqichlardan iborat bo'ladi.

Ta'lim berish bilish faoliyatining ajralmas qismi sifatida insonning tevarak atrofdagi dunyoni bilishning umumiy qonunlari asosida sodir bo'lar ekan, uni shaxsni o'qitish, tarbiyalash, barkamol avlod qilib yetishtirish jarayonida bir butunlikda amalga oshirish zarur. O'qituvchi qachon ta'lim tamoyillaridan xabardor bo'lgandagina uni samarali boshqarish, o'qitishning samarali usullarini to'g'ri tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunda ma'lum bo'lgan quyidagi tamoillar mavjud;

a) ta'limning ilmiy bo'lishi;

b) ta'limda nazariy bilan amaliyotning bog'liq bo'lishi
d) ta'limdagi onglik va faol harakatda bo'lish;
e) ta'lim jarayonini ko'rsatmali bo'lishi;
f) bilimlarni puxta va sistemali o'zlashtirib olish;
g) ta'lim jarayoni va tizimini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish;

h) ta'lim jarayonida shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish.

Ilmiylik ta'limning mazmuniga ham, usullariga ham aloqadordir. Shunday ekan, bilim, ilm-fan bilan o'quv predmeti o'rtasida hamkorlik, o'zaro bog'liqlik bo'lishiga erishish lozim. Ta'limning hamma bosqichlarida ilmiy izohlardan foydalanmoq kerak. Nazariy bilimlarni amaliyot bilan, turmush tajribasi bilan bog'liq olib borish ta'limning yetakchi qoidalaridan hisoblanadi. O'quv materiallarining mazmuni bilan bog'liq tarbiyaviy maqsadlar aniq belgilansa, bilim olishga qiziqtirilsa, ko'proq muammoli jumboqlar qo'yib mustaqil fikrlashga undalsa va albatta ko'rgazmali qurollardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: Nasaf. 2000.

2. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. 3. Tolipova J.O., G'ofurov A.T.. Biologiya ta'limi texnologiyalari. – T.: O'qituvchi. 2002.

4. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya o'qitish metodikasi. Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – T.: Moliya-iqtisod. 2007.

TA'LIM SOHASIDAGI KLASTERLI YONDASHUV-TA'LIM RICHAGI SIFATIDA

**X.Sh.Yunusova, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti
Maxsus pedagogika kafedra o'qituvchisi**

Образовательный кластер – это система образовательных учреждений, направленная на повышение качества образовательного процесса в интересах развития приоритетных социально-экономических отраслей регионов, интеллектуального развития подрастающего поколения.

Ключевые слова и понятия: кластер, инновация, технология, структура, устойчивость, гибкость, вариативность, компетенция, подход.

An educational cluster is a system of educational institutions aimed at improving the quality of the educational process in the interests of the development of priority socio-economic sectors of the regions, the intellectual development of the younger generation.

Keywords and concepts: cluster, innovation, technology, structure, sustainability, flexibility, variability, competence, approach.

Klaster yondashuvi asosida umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirishga e'tibor qaratilganligi sababli dastlab, klaster tushunchasiga, uning tarixiy taraqqiyoti va davriy o'zgarishlar mazmuni bo'yicha keltirilgan tavsiflarni tahlil etish lozim.

Klaster tushunchasi birinchi bo'lib iqtisodiyot sohasida joriy etildi. Iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi Garvard biznes maktabi professori M.Porter klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlikning o'sishiga sabab bo'ladigan bir-biriga bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi, deb tushuntirdi va ushbu hamkorlikning davlat iqtisodiyotidagi rolini aniqlab berdi.

Rus olimasi T.I.Shamova esa klasterni raqobatbardosh, samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan alohida sohalar

birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi, deya tavsiflaydi. L.Bespalova klasterni ixtiyoriy komponentlar qatorida o'zining to'liq funksional ishchanlik qobiliyatini saqlaydigan bir nechta bo'laklardan iborat bo'lgan tuzilma, deb hisoblaydi.

Ta'lim sohasiga klaster yondashuvining kirib kelishi innovatsion jarayon bo'lib, umumiy o'rta ta'lim tizimida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yangicha yondashuvlar sifatida ta'lim turlari o'rtasida o'zaro manfaatli aloqadorlikning innovatsion-integratsion yondashuvlardagi mexanizmlarini keltirib o'tish mumkin. Ta'lim tizimiga nisbatan bu kabi innovatsion yondashuv haqiqiy rivojlanish jarayonining mantig'iga mos kelsa, ta'lim sifati samaradorligi ortadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarining boshqaruv tuzilmasida mavjud muammolarga nisbatan munosib innovatsion

yondashuvlar joriy qilinsa, mavjud vaziyatni oldindan baholay olish, hodisalarning rivojlanishini to'g'ri taxmin qilish, o'z vaqtida choralar ko'rish va tashkiliy boshqaruv tuzilmasiga tuzatishlar kiritish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Ta'lim klasteri bu kabi muammolarning yechimiga nisbatan to'g'ri yondashuvni qaror toptiradi. Zero, klasterli integratsiya jarayonlari yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, moddiy, moliyaviy, texnologik, informatsion, uslubiy va kadrlar sohasidagi barcha resurslar jalb qilinganligi bilan ham eng kuchli mexanizm sanaladi.

Klaster moslashuvchan tarzda o'z tuzilmalari uchun boshqaruv tizimini yaratish, o'zaro ishonchni ta'minlash uchun haqiqiy rivojlanishni oldindan taxmin qilish imkonini beradi. Ta'lim tizimining tarkibiy qismlarida sifat o'zgarishlari bo'lishi, mazmunli faoliyat, umumiy va maxsus boshqaruv funksiyalari, dastur, texnologiya va usullari, ishtirokchilarning kadrlar salohiyatini rivojlantirishi bilan bog'liq jarayonlar klaster muhitini yaratish imkoniyatini beradi.

Ta'lim klasterlarining modellari Yevropa amaliyotida yetarli darajada mavjud bo'lib, Rossiya tajribasida klaster siyosati asosan ularni shakllantirish va rivojlantirish tamoyiliga asoslanadi. T.I.Shamova ta'limni rivojlantirishga klaster yondashuvi individual sub'yektlar va klaster ishtirokchilarining o'ziga xos afzalliklarini kuchaytiradigan ijtimoiy hamkorlik asosida amalga oshirishga asoslanganligini ko'rsatadi.

Ta'lim klasterlari modelining yagona tipologik xususiyatlari M.Yu.Barishnikov, I.I.Chinnova, A.V.Simonovlar tomonidan taklif qilingan. Tadqiqotchi G.E.Zaxidov tomonidan ham klaster shakllantirish usullari normativ-huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy-kommunikativ sohalar bo'yicha tahlil qilingan.

L.V.Ovsiyenko, I.V.Zimina, N.N.Klinsova kabi olimlarning tadqiqotlarida ta'lim klasterlari ijtimoiy sheriklik doirasida universitetlar, umumta'lim maktablari, korxonalarining tarmoq aloqalari o'rtasidagi faoliyat sifatida tushuniladi. Aynan shu mazmun tadqiqot doirasida taqdim qilinadigan ta'lim klasteri tuzilmasida o'z aksini topmoqda.

Ta'lim sohasidagi klasterli yondashuv borasidagi tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish bu boradagi bir qancha qarashlarni jamlash, ularni analiz-sintez qilgan holda tavsifini berish imkonini berdi.

Klaster yondashuvi bu:

- alohida soha (ta'lim, iqtisodiyot va b.) bo'lib, raqobatbardosh samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan sohalar birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi;
- zamonaviylik va muntazam yondashuvdan kelib chiqqan holda bir tashkilotning tuzilishiga birlashtirilgan bir-biriga bog'liq bo'lgan turli soha xo'jalik sub'yektlarining majmui;
- ixtiyoriy komponentlar qatorida o'zining to'liq funksional ishchanlik qobiliyatini saqlaydigan bir nechta teng huquqli bo'laklardan iborat bo'lgan tuzilma;
- ishlab chiqarish va ta'lim dasturlarining ehtiyojlarini birlashtirish;
- tashkilotning kelajak iqtisodiyoti uchun kadrlar salohiyatini shakllantirishni tashkil qilishning innovatsion samarali usuli;
- ta'lim-fan-ishlab chiqarish tizimida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashni shakllantirish vositasi;
- turli ta'lim muassasalarini (bolalar bog'chasi-maktab-kollej-OTM) integratsiyalashuvi natijasida ta'lim tizimini izchillik tamoyili asosida qayta tashkil etish va h.k.

Ta'limga nisbatan tatbiq qilinayotgan klaster yondashuviga mualliflik asosidagi ilmiy farazlarni ham taqdim etish maqsadga muvofiq:

- ta'lim sohasida uning rivojlanish nazariyasi va

texnologiyasini tartibga solish uchun qo'shimcha imkoniyatlar beradigan yangi xizmat turlarini joriy etish, uzviylik, uzluksizlik va izchillik asosida ta'lim sohasi faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan tuzilma tuzish;

ta'lim turlarining innovatsion-integratsion hamkorlik tamoyillari asosidagi hamda maqsad umumiyligi va manfaat xususiyatidan kelib chiqqan holda belgilangan ijtimoiy buyurtmani ta'minlashga qaratilgan pedagogik-texnologik faoliyat uyg'unligini ta'minlash va hokazo. Demak xulosa qilib aytish mumkinki, ta'limga nisbatan tatbiq qilinayotgan klaster yondashuvi bu alohida bir sohada samarali hamkorlikka yo'naltirilgan tuzilma tuzish, uning rivojlanishi uchun qo'shimcha imkoniyatlar beradigan yangi xizmat bo'lib, undagi uzviylik, uzluksizlik va izchillik soha faoliyati samaradorligini intensiv oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi; ta'lim sohasidagi klaster yondashuvi belgilangan ijtimoiy buyurtmani ta'minlashning qulay tuzilmasini tizimga tatbiq etishni nazarda tutadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tadqiqot doirasida "ta'lim klasteri"ga quyidagicha ta'rif berish mumkin: "ta'lim klasteri ta'lim turlarining gorizont va vertikal holatdagi o'zaro bog'liq tarkibiy bo'limalardan, o'ziga xos integral belgilardan iborat, jamiyat ehtiyojidagi ijtimoiy buyurtmani maqsad umumiyligi va manfaat xususiyligi tamoyili asosida ta'minlovchi, ilmiy-texnologik infrastrukturaga hamda inson resurslari integratsiyalashuvini, tezkor muloqot tizimini taqdim qiluvchi, turli darajalarda (davlat, mintaqa, hudud, muassasa) raqobat muhitini shakllantiruvchi, innovatsion loyihalarni samarali ommalashtiruvchi tuzilma hisoblanadi.

Ta'lim klasterining samarali rivojlanishi uning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi shart-sharoitlar va omillarga bog'liq:

- talabga javob beradigan texnologik va ilmiy infrastrukturaning mavjudligi;
- qatnashchilarning o'zaro hamkorlikka ruhiy jihatdan tayyorligi;
- klaster subyektlari o'rtasida axborot almashishni ta'minlovchi kuchli axborot texnologiyalari.

Adabiyotlar

1. A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" – T.: Iqtisod-Moliya 2011.
2. U.Xodjamqulov "Pedagogik ta'lim klasteri" Monografiya – T.: Universitet 2020
3. "Bola va Zamon" 4/2021.